

TALABALARNI REFLEKSIV QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

G'oyimov Umar Eshmurodovich

Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi.

Pardayeva Ruxshona Mansur qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Boshlang'ich talim yo'nalishi talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15647559>

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak pedagoglarning reflektiv faoliyatini rivojlantirishning nazariy asoslari tahlil qilinadi. Shuningdek, refleksiya, umume'tirof qilingan pedagogik-psixologik hodisa sifatida, bo'lajak o'qituvchining kasbiy-pedagogik pozitsiyasining tarkibiy qismi sifatida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: refleksiya, refleksiv pozitsiya, refleksiv jarayonlar, bo'lajak o'qituvchilar, falsafa, pedagogika, psixologiya.

Abstract. This article analyzes the theoretical foundations of the development of reflective activity of future teachers. Reflection, as a generally recognized pedagogical and psychological phenomenon, is also analyzed as a component of the professional and pedagogical position of a future teacher.

Keywords: reflection, reflexive position, reflexive processes, future teachers, philosophy, pedagogy, psychology.

Аннотация. В статье анализируются теоретические основы развития рефлексивной деятельности будущих педагогов. Рефлексия, как общепризнанный педагогический и психологический феномен, также анализировалась как компонент профессионально-педагогической позиции будущего учителя.

Ключевые слова: рефлексия, рефлексивная позиция, рефлексивные процессы, будущие учителя, философия, педагогика, психология.

Bugungi ta'lim shaxsning barkamol rivojlanishi va umuminsoniy ideallarga yo'naltirilgan bo'lib, ta'limga insonparvar yondashuv dolzarb ahamiyat kasb etmoqda, bularning barchasi bo'lajak o'qituvchini kasbiy tayyorlashga o'zgarishlar kiritish ob'ektiv zaruriyatini shart qilib qo'yimoqda.

Mazkur sharoitda o'qituvchi faoliyatining boshqacha mazmunini izlash, uning ishinig yangi usullari va texnologiyalarini joriy qilish lozim. Bugungi kunda OTMda kasbiy tayyorgarlik jarayonida pedagogik faoliyat sub'ekti sifatidagi bo'lajak o'qituvchining refleksiv pozitsiyasini rivojlantirishning ham amaliy, ham nazariy metodologik jihatlarini ochib bera oladigan ilmiy tadqiqotlar etarli emas. «Refleksiya» tushunchasi murakkab, ko'p jihatli bo'lib, falsafa, psixologiya, pedagogika kabi bir qator fanlarning tadqiqot predmeti hisoblanadi.

Refleksiya (lotincha reflexio – orqaga nazar tashlash) «inson tafakkurining tamoyili bo'lib, insonni o'z shakl va dastlabki shartlarini qayta anglash va tushunishga yo'naltiradi; bilimni predmet jihatdan ko'rib chiqish, uning mazmuni va bilish usullarining tankidiy tahliliga qaratilgan; inson ma'naviy dunyosining ichki tuzilishi va o'ziga xos xususiyatlarini ochib

beradigan o'zini o'zi bilish faoliyatidir. Bilish shakli sifatida refleksiya nafaqat tanqidiy, balki evristik tamoyil hamdir: u yangi bilim manbai sifatida namoyon bo'ladi. Zamonaviy pedagogika fanida refleksiyaning quyidagi turlari ajratiladi: - elementar; - ilmiy; - falsafiy.

Refleksiya ijtimoiy, estetik, ilmiy, axloqiy yo'nalishlarga ega. Mazkur yondashuv mahsuldorlikni oshirgan, ma'naviy salohiyatni boyitgan holda ilmiy izlanishlarga ko'maklashadi.

Olim va mutafakkirlarning talqinida refleksiya – bu inson ongida fikr yuritish, o'zini o'zi anglash mazmunini tushunishda ifodalangan jarayon hamda tafakkur va nazariy faoliyatning shaklidir. Bundan kelib chiqqan holda, OTMd pedagogik ta'lim maktab faoliyati va umuman madaniyatda o'z o'rnini aniq tasavvur qiladigan bo'lajak mutaxassisni kasbiy tayyorlash masalasini hal qilishi zarur.

Zamonaviy ta'lim tizimi shiddat bilan o'zgarib borayotgan global tendensiyalar va axborot-kommunikatsion inqilob sharoitida yangilanib, har tomonlama yuqori malakali, kasbiy kompetensiyalarga ega bo'lgan pedagogik kadrlarni tayyorlash vazifasini o'z oldiga qo'ymoqda.

Bugungi kunda o'qituvchilik kasbi nafaqat bilim beruvchi, balki ijtimoiy ong va madaniyatni shakllantiruvchi, yosh avlodga mustaqil fikrlash, ijtimoiy moslashuv va o'zini anglash ko'nikmalarini beruvchi kasb sifatida talqin etilmoqda. Pedagoglarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishida reflektiv faoliyatni chuqur tahlil qilish, ularni ongli ravishda o'z faoliyatini baholay oladigan mutaxassis sifatida shakllantirishni taqozo etadi.

Reflektiv faoliyat pedagogik jarayonning ajralmas komponenti bo'lib, o'qituvchining o'z faoliyatini tahlil qilish, baholash va takomillashtirish orqali kasbiy o'sishiga xizmat qiladi. Bu faoliyat o'z-o'zini anglash, o'z faoliyatining kuchli va zaif jihatlarini aniqlash, ulardan xulosa chiqarish va kelgusida yanada mukammal yondashuvlarni ishlab chiqishga imkon beradi. Xususan, bo'lajak o'qituvchilarda ushbu faoliyatni shakllantirish, ularni faqatgina bilimdon mutaxassis emas, balki mustaqil fikrlovchi, mas'uliyatli, ijtimoiy faollikka ega bo'lgan shaxs sifatida tarbiyalashda muhim omil hisoblanadi.

Talabalarda refleksiv qobiliyatlarni rivojlantirish, zamonaviy ta'lim tizimining muhim jihatlaridan biri hisoblanadi. Refleksiya, shaxsning o'z tajribalari, fikrlari, hissiyotlari va xatti-harakatlarini tahlil qilish, ular bilan ishlash orqali o'zini anglash va o'zgartirish jarayonidir.

Pedagogik-psixologik nuqtai nazardan, refleksiya talabaning o'z-o'zini anglashiga, shuningdek, uning o'quv jarayoniga faol munosabatini rivojlantirishga yordam beradi hamda talabalarda refleksiv qobiliyatlarni rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari ham muhim ahamiyatga ega, chunki bu qobiliyatlar o'z-o'zini anglash, o'zgarishlarni kuzatish va o'rganish jarayonida samarali natijalarga erishish uchun zarur. Quyida ushbu xususiyatlarning asosiy jihatlari keltirilgan:

1. Refleksivlikning ta'lim jarayonidagi roli. Refleksivlik talabalarga o'z o'rganish jarayonlarini tahlil qilish va baholash imkonini beradi. Bu jarayonda talabalar o'z bilim va ko'nikmalarini aniqlab, ularni rivojlantirish uchun zarur strategiyalarni belgilashadi. Refleksivlik orqali talabalar o'z xatti-harakatlarini va natijalarini baholashni o'rganadilar.

2. O'z-o'zini anglash. Refleksiv qobiliyatlar talabalarni o'zlarini anglashga, o'z kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga yordam beradi. Bu, o'z navbatida, shaxsiy rivojlanishga, maqsadlarni belgilashga va ularga erishishga imkon yaratadi.

3. Tanqidiy fikrlash. Refleksiv qobiliyatlar tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Talabalar muammolarni tahlil qilish, alternativ yechimlarni ko‘rib chiqish va eng samarali variantni tanlashda ko‘proq ishtirok etadilar. Bu jarayon ularning fikrlash qobiliyatlarini kengaytiradi.

4. Ijodiy fikrlash. Refleksivlik ijodiy fikrlash jarayonini rag‘batlantiradi. Talabalar yangi g‘oyalar va yechimlarni ishlab chiqishda yanada ijodiy yondashuvlarga ega bo‘lishadi. Ular o‘z fikrlarini ifodalashda va yangi yondashuvlarni sinab ko‘rishda ishtirok etadilar.

5. O‘z-o‘zini baholash. Refleksiv qobiliyatlar talabalarni o‘z faoliyatini baholashga undaydi.

Ular o‘z muvaffaqiyatlarini va kamchiliklarini tahlil qilib, kelajakda qanday yaxshilanishlar kiritish mumkinligini aniqlaydilar.

6. Pedagogik usullar va strategiyalar. Talabalarda refleksiv qobiliyatlarni rivojlantirish uchun turli pedagogik usullar va strategiyalar qo‘llanilishi mumkin.

7. Natijalar va ijobiy ta‘sir. Refleksiv qobiliyatlarni rivojlantirish talabalarning akademik muvaffaqiyatlariga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Ular yanada mustaqil, mas‘uliyatli va ijodiy fikrlovchi shaxslar bo‘lib yetishadilar, bu esa ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatlariga ham foyda keltiradi.

Zamonaviy ta‘lim jarayoni faqat bilim berishga emas, balki talabalarning o‘z-o‘zini anglash, tanqidiy fikrlash va mustaqil o‘rganish qobiliyatlarini rivojlantirishga ham yo‘naltirilgan. Bunday maqsadlarga erishishda refleksiya muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy o‘qituvchining o‘zligini anglash masalalari bo‘ljak o‘qituvchida pedagogik tafakkurni rivojlantirish, pedagogik faoliyatning refleksiv jarayonlari kabi masalalarga bag‘ishlangan tadqiqotlarda o‘rganilmoqda. “O‘qituvchining kasbiy o‘zligini anglash elementlari o‘z-o‘ziga tanqidiy munosabatda bo‘lish, o‘zini o‘zi tahlil qilish, o‘zini o‘zi nazorat qilish, Men-konsepsiyasi, “Men” obrazi, o‘zini o‘zi baholash, o‘zini o‘zi har tomonlama rivojlantirish kabi pedagogik refleksiya atamalarida ifodalanadi. Refleksiya – bu “sub’ektning hamkorlikdagi faoliyat jarayonida uning protsessual va natijaviy o‘ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish maqsadida undan unga nisbatan tashqi pozitsiyaga chiqishdir. Refleksiyaning kooperativ jihati haqidagi psixologik bilimlar jamoaviy faoliyatni, sub’ektlar hamkorlikdagi professional harakatlarini muvofiqlashtirish va kooperatsiya qilishni hisobga olgan holda, yanada samaraliroq loyihalashtirish imkonini beradi. Refleksiyaning kommunikativ jihati bir insonning boshqa inson ichki dunyosini aks ettirish jarayoni sifatida tushuniladi. Bunda refleksiya harakat qiluvchi individning muloqot bo‘yicha sheriklari uni qanday idrok qilayotganliklarini anglash sifatida ham namoyon bo‘ladi”. Bular refleksiya samarali kommunikatsiya va shaxslararo munosabatlarning eng muhim omili ekanligidan dalolat beradi. Bugungi kunda refleksiv pozitsiyani tasniflash va strukturizatsiya qilishga yagona yondashuv mavjud emas. S.Yu. Stepanov refleksiyaning quyidagi turlarini ajratib ko‘rsatadi, ular: – intellektual; – shaxsiy; – kooperativ; – kommunikativ. Refleksiyaning mazkur tuzilishi va tasnifi bo‘ljak pedagoglarda refleksiv pozitsiyani rivojlantirishda katta o‘rin egallaydi. Chunki bo‘ljak pedagogning o‘z faoliyatiga nazari sifatidagi refleksiv pozitsiyasi turli vaziyatlarda namoyon bo‘lishi mumkin.

Pedagog esa hamkasblari, ta‘lim oluvchilar va o‘zining faoliyati ustida o‘ylashi, ularni baholashi va tahlil qilishi shart.

Refleksiv pozitsiya ma'ruza, chiqish, anjuman, seminar shaklida, shuningdek o'z faoliyatini tahlil qilish va hamkasblar bilan norasmiy muloqotda amalga oshirilishi mumkin.

Refleksiv jarayonlar pedagogning butun kasbiy faoliyati bilan parallel ravishda kechadi, quyidagilarda namoyon bo'lishi mumkin: a) ta'lim oluvchilar bilan muloqotda, bolalarning his-tuyg'ulari, fikrlari va xatti-harakatlarini tushunish va tartibga solishga intilishda; b) bolalar harakatlarini loyihalashtirish jarayonida, ta'lim maqsadlarini, ta'lim oluvchilarning xarakterologik va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, mustaqil ishlab chiqishga urinishlarida; v) pedagog tomonidan o'zining pedagogik xatti-harakatlari va o'z shaxsiga nisbatan o'zini o'zi baholashi va o'zini o'zi tahlil qilishi jarayonida. Bo'lajak pedagog shaxs tahlilini amalga oshirganda va diqqat-e'tiborini o'ziga qaratgan holdagina, ya'ni refleksiya qobiliyatini namoyon qilgandagina kasbiy rivojlanishi mumkin bo'ladi.

Refleksiv pozitsiyani rivojlantirishga qaratilgan tayyorlash jarayonida refleksiya quyidagi funksiyalarni bajaradi: loyihalashtiruvchi (pedagogik jarayon ishtirokchilari faoliyatini loyihalashtirish va modellashtirish); tashkillashtiruvchi (hamkorlikdagi faoliyatda o'zaro ta'sirning eng samarali usullarini tashkil qilish); kommunikativ (pedagogik jarayon ishtirokchilarining mahsuldor muloqotining sharti sifatida); ma'noijodkorlik (faoliyat va o'zaro ta'sirning anglanganligini shakllantirish); motivatsiyali (pedagogik jarayon ishtirokchilari birgalikdagi faoliyatining natijaga yo'nalganligini aniqlash); korrektsionalovchi (tuzatuvchi) (o'zaro ta'sir va faoliyatda o'zgarishlarga undash). Refleksivlik – o'z-o'zini va o'zgalarni anglash qobiliyati. Bu tafakkurning shunday turiki, unda shaxs o'zini tushunish va o'z xatti-harakatlarini tushunish imkoniyatiga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – T: Adolat, 2020
2. Murodova S.S. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy o'zini anglashida refleksiya jarayonining roli // Pedagogikavapsixologiya muammolari. – 2022.
3. Norkulova G'.R. Bo'lajak o'qituvchilarda reflektiv kompetensiyani shakllantirishning metodik asoslari // Pedagogik ta'lim muammolari. . – 2023. – №4.
4. Tohirova M.Sh. Akmeologik yondashuv asosida pedagogik refleksiyani shakllantirish // Zamonaviy ta'lim. –2023. –№2
5. Yusupova D.A. Bo'lajak pedagoglarda reflektiv yondashuv asosida kasbiy faoliyatga tayyorgarlik // Ilm-fanvainnovatsiyalar. – 2022